

„TÁRT-TÉR A LÉNY-S-LÉNY KÖZT”

Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dezső

élet-művében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

*„The mesh of interconnected things is vast, perhaps
immeasurably so. Each entity in the mesh looks strange.
Nothing exists all by itself, and so nothing is fully »itself«.”*
(Timothy Morton)

*„A hálón járhatok. A háló nem alám van kifeszítve,
egy világ a háló nekem, aki kifogytam lépéseimből a mezőkön!”*
(Tandori Dezső)

Tandori Dezső költészetének etikai dimenziója abból a szubjektumkoncepcióból ered, amely legközvetlenebb formában talán a *Mindenki sziget* rajzversorozatban jelenik meg. A hetvenes évek második felétől kezdve alakul ki Tandori romantikus és avantgárd hatásokról tanúskodó „élet-műve”, amelynek lírai szubjektumát egyre inkább társas viszonyai határozzák meg. Emmanuel Lévinas etikája felől olvasva különös jelentőséget kap a medvék és madarak Másikként való érzékelése, a kapcsolattal járó végtelen felelősség felvállalása, ugyanakkor a Másik másságának és a tőle való elkülönülésnek a tudata Tandori költészetében. Már az első két kötetben meghatározó szerepet játszik a szubjektum térbelisége is, amelyet később átstrukturál a medvékkel és a madarakkal kialakított kapcsolat, illetve az irodalmi élettől való visszavonulás.

A harmadik Tandori-kötetben (*A menyegző és a padló*, 1976) jelennek meg először a medvékkel folytatott párbeszéddek. Talán a játékmackókkal való kapcsolatból táplálkozó líra válasz lehet a Lévinas által felvetett kérdésre: „De vajon a dolgok nem tehetnek szert valamiféle arculatra? Vajon a művészet nem abban áll, hogy a dolgokat arccal ruházza fel? Egy ház homlokzata nem olyan, mintha általa maga a ház tekintene ránk?”¹ A medvék Tandori

költészetében sors és halál nélküli Másikká válnak, arca tesznek szert. A velük való kapcsolatban fontos szerepe van a Tandori Ágnessel együtt játszott házi kártyabajnokságoknak, amelyeknek a játékmackók is résztvevőivé válnak.

A Tandori házaspár 1977-ben találta meg az első verébfiókat, Flórit, akit ekkor még nem tudtak megfelelően ápolni, ezért pár nap múlva elpusztult. Flóri halála után történt a Szpéroval való sorsdöntő találkozás, akit már madaras szakismeretek birtokában fogadtak be, ahogy Samut, Éliást, Pipi Nénit, Poszit, Böbét és a többieket is. A madarak gondozásával járó rengeteg munkából Tandori felesége, Tandori Ágnes is kivette a részét: a versekben a pár úgy jelenik meg, mint „egyikünk” és „másikunk”, ami szintén lévinasi fogalmakkal cseng össze, és felhívja a figyelmet a „Társné” szerepére Tandori élet-művének kialakulásában.

Az 1984-ben megjelent *Celsius* az első teljes egészében a madarak gondozásának szentelt verseskötet. A medvékkel, majd a madarakkal való kapcsolatból lassan kibontakozó élet-mű – ahogy az a *Celsius* és a *Megnyerhető veszteség* című kötetekben megjelenik – akár egy folyamatos performansz dokumentációjaként is értelmezhető. Ugyanakkor nemcsak leírásról van szó, hanem a közös mindennapok és a madarak esetében állandóan fenyegető halál lírai értelmezéséről is. Bedecs László az önéletrajzság és a „mindent leírás” problémái mellett etikai fordulatról is beszél a nyolcvanas évek Tandori-lírájával kapcsolatban. *A vendégszerető* című tanulmányában felhívja a figyelmet Tandori költészetének etikai dimenziójára, amelyet Lévinas filozófiájához kapcsol: „A Tandori-költészet két igen fontos morálfilozófiai kérdés körül forog. Az első a Másik-ért vállalt felelősség és a rá irányuló figyelem szerteágazó problémája, a második az etikai ítéletek általánosíthatóságának, illetve a magánszféra függetlenségének kérdésköre.”² Bedecs ugyanakkor nem fejt ki a lévinasi etika és a szubjektivitás összefüggését Tandori költészetében, illetve nem foglalkozik az elkülönülés és a térbeliség problémájával.

A *Celsius* Szép Ernő életművével folytat párbeszédet, mottója és nyitóverse az *Október* című 1919-es prózakötet bejegyzéseit idézi. Az október 16-ai naplórészlet az egyes fűszálak és növények különbözőségét, egyediségét hangsúlyozza a *fű* szó általánosító használatával szemben; különálló személyeknek tekintve a gyepet alkotó élőlényeket. Ez az attitűd értelmezhető a lévinasi etika radikális kiterjesztéseként a nem emberi lények felé. Fontos megjegyezni, hogy Lévinas filozófiájában az *arc* terminus nem a látható emberi arca utal. Az arc a létező személyes megjelenítődése, a tekintet, a *kifejeződés [expression]* által.³ Az ilyen értelemben vett arccal rendelkező lények felelősséget ébresztenek a szöveg beszélőjében, aki az arc lévinasi értelemben vett tűszává válik: „Felelősség rajtam ez a pókháló

szál, aki itt villanni próbál a fű tetején tova, igen, követelődik rajtam, tudom én azt, az a szép pej piros vadgesztenye, ki ide hajítódott a fűi közzé. [...] Tudom, életüket követelik rajtam.”⁴ Ez a szövegrész a *Celsius*-kötet egyik mottójaként a medvékkel és madarakkal való kapcsolat etikai alapvetésének tekinthető.

58 *Teljesség és végtelen* című művében Lévinas a szubjektivitás fogalmát a Másik arcában feltáruló végtelen által alapozza meg: „E könyv tehát mintegy a szubjektivitás védelmét nyújtja, de a szubjektivitást nem azon a szinten ragadja meg, ahol tisztán egoista értelemben tiltakozik a teljességgel szemben, nem is a halállal szemben érzett szorongásában, hanem akként, mint ami a végtelen ideájában van megalapozva.”⁵ A Másik iránti felelősség felvállalása nem az én döntésétől függ, hanem a Másik arcának epifániájából adódik, amelynek az *én* saját létmódjánál fogva *túszává* válik: „Nem arról van szó, hogy az Én [*Moi*] csupán bizonyos morálisnak nevezett tulajdonságokkal felruházott lény, amely ezeket attribútumokként hordozza. Az én [*moi*] „egósága”, ki-vételes és különös egyszerűsége a folytonos helyettesítés eredménye, vagyis egy lény saját lététől való kiüresedésének, nem-létének ténye. A *nem-lét* azt a konkrét helyzetet jelöli, ami a »másikért vezeklés« etikai eseménye. A világban a túszállapot révén lehet szájalomra, együtttérzésre, megbocsátásra és (mégoly kevés) közelségre szert tenni.”⁶ Tehát soha nem az én fordul a Másik felé, hanem mindig a Másik nyilvánul meg az énnel szemben; az én és a Másik viszonya nem szimmetrikus. Lévinas etikájának egyik sarokpontja, hogy a Másik nem válhat az Ugyanaz, vagyis az én kiegészítőjévé és semmiképpen sem olvadhat össze vele: „Az Ugyanaz és a Más egyszerre viszonyban állnak és abszolút módon elkülönülve eloldódnak e viszonytól. A Végtelen ideája megköveteli ezt az elkülönülést.”⁷

A Madárnak születni kell...! című prózakötet Tandori Dezső és Tandori Ágnes közös alkotásaként jelent meg 1985-ben. Összefoglalja az első madarak befogadásának történetét, részletezi az együttélés gyakorlati mozzanatait és bepillantást nyújt abba a napirendbe, amely az élet-mű kialakulásának kereteit adta. A kötet szerint a madarak befogadása nem tudatos döntés következménye volt, hanem egyfajta belső kényszerből fakadt, amely ellen kezdetben még lázadozott is „egyikünk” és „másikunk”, míg végül feladták: „Nem tehettünk mást”⁸. A bevezetés első sorai a létezők közötti kapcsolat elsődlegességét hangsúlyozzák: „Erre szerződöttünk: KEZDET BEN VOLT – A KAPCSOLAT. A létezők között. Ember, állat, növény... sorolhatnók. Hát ebből a nagy körből, e gyűrűből ragadunk ki egy igen csekély részt.”⁹ Ugyanakkor a későbbiekben fontos szerepet játszik a madarak radikális mássága, az ember és madár közötti áthidalhatatlan távolság is.

A személyes avantgárd című esszé intermediális alkotásként értelmezi a madarakkal való viszonyt, valamint számot vet ember és madár végleges elkülönülésével is: „Hogy ők együtt, s nem is megírva még, »egy bizonyos

mű». Tizenhárom év csomagolatában elhelyezkedő mozgó, életalakító, rettegető, örömszerző, objektív »alkotás« ők. S folyamatosak, még-még-még. A róluk szóló írás: hagyományos mű lehet. Meglétük lényege, velünk-együttesük, egymással-együttesük, együttesük-azzal-a-ténnyel-hogy-nekünk-ők-ezt-jelentik és akár hogy én írok róluk stb., ez, mint pusztá – vagy nem pusztá – tény, de nem még a róluk szóló mű maga, nem: ez intermediális alkotás, sőt, médium-art a mi házibb szóhasználatunkban, mint azt egy kötet tanúsítja, »közvetítő«; s közvetít az el nem érhető élet-másféleség s magunk közt, és tiszta intermedialitás oly értelemben, nem mondhatok jobbat róla, mint hogy: nem hazudik olyan kapcsolatot, amely évmilliók elválasztotta lények közt ennél maximálisabban nem is jöhet létre, Végső Távolság marad ember és madár közt, miközben mindent megteszünk, s ők is, tudom, »tesznek« és adnak mindent, a kapcsolatért, a kapcsolaltba minden létüket beleadják, s marad a távolság.”¹⁰ Az idézett szövegészben az együttlét, maga a kapcsolat értelmeződik intermediális műként, egyfajta élet-performanszként, amely közvetít az Ugyanaz és a Más között, miközben ember és madár elkülönül egymástól. A madarakkal kapcsolatos írások tehát egy másik műalkotás lenyomataként értelmeződnek. Az *oldalazó lélek*¹¹ című versben is (már Szpéro halála után) a távolság, az elkülönülés válik hangsúlyossá, még a *kapcsolat* szó is elégtelenné válik ember és madár viszonyának kifejezésére:

*És közülünk, akik élnek, közülük a legelzárkózóbb
is több annál, ami velem összekavarodik vagy leegyszerűsül.
Nem kell okvetlenül a kapcsolat. Elég, ha léteznek. De
Mi ez akkor, ha engem kihagyunk belőle? [...]
Oldalt nézek,
Ott a lélek, az, hogy ennyire egyszerű, van mihez tartanom
Magam, ott van köztünk ez a nincs-mi-közt-mi. Ott volt, hogy: És...
Kötőszó, és én sem kellek egy-felének, ami a másika-lélek.*

Az és mellérendelő kötőszó utal a viszony társas jellegére. A beszélő nem olvasztja magába sem a halott, sem az élő madarakat, a Másik nem a másik fele, kiegészítője az énnék, hanem egy teljesen önálló lény. Ugyanakkor az ént a Másik határozza meg, a Másikhoz „tartja magát”. Ahogy Lévinas írja: „Hozzá mérem magam. De ő akár minden mértéken túlmenően is szembehelyezkedhet velem – íme a pillanat, amikor az arcát megmutatja – teljes fedetlenségével, védtelen szemének teljes pőreségével, egyenességével, tekintetének abszolút nyíltságával.”¹²

Timothy Morton kiterjeszti Lévinas etikáját az embertől különböző lények és dolgok irányába, és erre alapozza ökológiáját. *The Ecological Thought*

című könyvében elveti a Természet hierarchikus fogalmát, és a környezetre mint különálló lények végtelen összekapcsolódására (interconnectedness) helyezi a hangsúlyt.¹³ A lények összekapcsolódásának gondolata mellett azonban Mortonnál is hangsúlyos szerepet kap a lények elkülönülése, sőt idegensége.¹⁴ Az ökológia fogalmának a személyesség felé való közelítése, illetve a lévinasi etika kiterjesztése a nem emberi lények irányába új megvilágításba helyezheti Tandori Dezső élet-művét is. Elsősorban a madarakkal való kapcsolat értelmezhető újra Timothy Morton ökológiai gondolatának szempontjából, amelynek etikai síkja Tandorinál Szép Ernő korábban idézett gondolataihoz is köthető. Szép Ernő október 16-ra dátumozott prózarészlete és annak Tandori általi újraértelmezése összekapcsolható Timothy Morton ökológiai gondolatával. Fontos megjegyezni, hogy Morton ökológiája nem egy környezetvédő magatartásmód propagálására fut ki. Mivel alapvetően a lévinasi etikára épül, a Másik iránti felelősség az arc megnyilvánulásának következményeként, a társas viszonyon keresztül jelenik meg benne. Morton hangsúlyozza, hogy az ökológiai gondolat nem csak a globális felmelegedéstről, az újrahasznosításról vagy a napenergiáról szól, hanem a más lényekhez való kapcsolódás tudatával van összefüggésben.¹⁵

Tandori a madarakkal való kapcsolatát éppen azért tartja hazugság nélkülinek, mert ember és madár közt hiányzik a közös nyelv, amely a közelség illúzióját kelthetné: „Gyakran eltöprengünk ezen is: az emberek világa mintha az egyetértés, a jó megértés reményével kecsegtetne mindig. S mekkora a csalódás igen sok esetben! A madarakkal – az állatokkal – két igen távoli, örökre elválasztott lénycsoport nyújtózkodik egymás felé. Nincs semmi hamis illúzió. Ami kialakul, tiszta ajándék.”¹⁶ A Tandori házaspár medvével és madarakkal való viszonya abban a szubjektív térben zajlik, amely egyrészt különvlik a külvilágtól, másrészt maga a szeretett lényekkel való kapcsolat teszi nyitottá a külvilág új dimenziói felé. Az élet-mű kialakulása bizonyos felszínes viszonyok felszámolásával és az irodalmi élettől való távolságtartással járt együtt, ugyanakkor a madarak gondozása új emberi kapcsolatok, új művészeti inspirációk kezdetét is jelentette.

A szubjektum térbelisége már a *Töredék Hamletnek* és az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetekben fontos szerepet játszik. Az első két kötet versei arra mutatnak rá, hogy a *személy*, a *tér* és az *idő* nyelvhez kötött fogalmak, és csak egymás viszonylatában értelmezhetőek. A *Ráomlasz* című versben a tér kettéosztva jelenik meg: mint az a hely, melyet a személy elfoglal a térből (bent), és mint a személyen kívüli tér (kint). Ugyanakkor a *kint* és a *bent* felcserélhető, mindkét tér lehet a személy helye és hiánya is. A madarak befogadásával a lírai szubjektum tere megváltozik, a határai máshová kerülnek. A *feltételes megálló Más körök* című versében már kirajzolódik a történelem helyszínét adó lakás tere, de nem egyszerűen lakásként jelenik meg, hanem a madarak repülésének terévé is válik:

*Reggel héttől este hétig szabad tér,
két szobányi szabad tér egy madárnak
az, amit magad béröröklakásnak,
hasonló képtelenségnek neveztl,
mielőtt egy verebet idevettél
kalitkás fél s szabad fél napra társnak,
egyenrangú lény-közösségre, tágabb
egyéb-térül, mint ez, amit szereztél.*

Ez az egyéb-tér úgy is megjelenik, mint a szubjektum belső tere, amelyet újra és újra átstrukturál a madarak jelenléte, majd a madarak halála. A „Szépek most a fák úgy ebben a fényben...” című versben a tér kettéosztódása, a szubjektum egységének megszűnése egyrészt az újabb madarak érkezésével, másrészt Szpéró halálával kapcsolódik össze:

*És úgy tűnt fel,
hosszan, míg Szpéró egyedüli madár volt, a két szoba
összenyitva-tartása, magam belső egybetársága meg is
valósul. Hatalmas erők kitombolása volt egy-egy délelőtt
akkor, madárerőké. Szpéró a két szoba közt nyolcasokat
írt, a nyolcasok vonala mintegy levél-kifordulás, így
látom ma, átfordult a szoba tere, ahogy visszarúgta
magát [...]
Eltűnődöm három pont idejéig, hogyan ült
ő a drót papírtartón, a gépem bástyáján, a könyveken; aztán szétzárt
engem.*

A kilencvenes évek elejétől, az utazások idején, a szubjektív tér kinyílik a lakáson túli terek felé, ugyanakkor Szpéró és Samu halála után is megőrzi a velük való kapcsolat nyomait: „Ahogy Christo egy hidat, épületet, canyont csomagolt be, igazi csomagolóanyaggal, vagy rajzon kivetítve, ilyképp „csomagolok be” a körbejárásommal egy víztárolót stb., a lényeg az, hogy rá legyek tartva valami szándék által erre... nem a becsomagolásra, huh és ó, nem, hanem valamire egyáltalán, nyitottan. Rá legyek tárva, mint az a tárt-tér a lény-s-lény közt, az össze nem érő évmilliók között, pl. ember és madár. De hát már a Hamlet-kötevényben ott volt ez a tárás, átzuhanás, átsüllyedés etc. motívum. Ez most legfőbb land artba, city artba »megy át«, kikerül a térbe.”¹⁷ A szubjektív térkép kezdőpontja a Tandori lakásához közel található 0 kilométerkő, amely az úthálózat virtuális kiindulópontjaként és a madaraknak állított emlékműként – a semmi öröklángjaként – egy újabb rajzvers-sorozat témáját adja.

A *Mindenki sziget* rajzvers-sorozat kép és nyelv paradox összjátéka által jeleníti meg a szubjektum térbeli struktúráját és az ezzel összefüggő etikai dimenziót Tandori költészetében.

62 A 2002-re dátumozott *Mindenki sziget* változatai 2003-ban a Tiszatáj folyóiratban, 2005-ben a *Balkonban*¹⁸, 2006-ban *A Legjobb Nap* című kötetben, majd 2013-ban a *Szellem és félálomban* is megjelentek. A rajzvers John Donne XVII. meditációjának részletéhez kapcsolódik, amely a madarak halálát követő gyásszal is összefüggésbe hozható. Sőtér István fordításában idézem:

*Senki sem különálló sziget;
minden ember a kontinens része,
a szárazföld egy darabja;
ha egy göröngyöt mos el a tenger,
Európa lesz kevesebb,
éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el,
vagy barátaid házáat, vagy a te birtokod;
minden halállal én leszek kevesebb,
mert egy vagyok az emberiséggel;
ezért hát sose kérdezd kiért szól a harang:
érted szól.*¹⁹

Tandori rajzversének nyelvi része – a címe – Donne sokat idézett állításának megfordítására épül, a különállóságot hangsúlyozva: „No man is an island” helyett Tandorinál *Mindenki sziget* áll. Ugyanakkor a rajzon a szigetek olyan szorosán kapcsolódnak egymáshoz, hogy nem is látszik közöttük a víz. Emiatt nem nevezhetők szigeteknek, inkább mintha egyetlen óriási négyzet alakú szigetet alkotnának. Vagy talán nem is a sziget négyzet alakú, csak egy ablakon keresztül látunk rá a szigetnek nem nevezhető szigetek végtelenségére. Miközben szigetek sokasága tárul elénk, valójában egyetlen szigetről (sem) beszélhetünk. Ez a paradox kép az *egyetlen* motívumához is kapcsolódik, amely eredetileg a *Töredék Hamletnek* címe lett volna, és állandóan ismétlődik Tandori költészetében. Az *egyetlen* szó paradoxont foglal magába, köznapi értelemben véve azt jelenti, hogy ‘csak egy’, ugyanakkor a szóban rejlő fosztóképző az egy hiányára utal. A *Mindenki sziget egyetlenek* sokaságából áll. A rajzvers egyrészt hangsúlyozza a szubjektumok határait, mégis annyira összetartozónak mutatja őket, hogy ezzel szinte meg is szünteti szubjektivitásukat. A szigetek határai ugyanakkor nem teljesen közösek, nem illenek teljesen össze, néhol inkább mintha eltakarnák egymást. A *Mindenki sziget* Szép Ernő október 27-re dátumozott írásához is kapcsolódik. A *Celsius*-kötet első versében idézett prózarészlet a szív képét kapcsolja össze a kontinensekkel,

amelyeket Szép Ernő John Donne-nal ellentétben szigeteknek tekint (Donne-nál alapvetően csak egy kontinens jelenik meg, Európa): „Szív van mellettekbe sütvé, azt egy szívelű formával vágták ki külön-külön a festékes cukros pépből, de ez mind-mind ugyanaz az emberszív, nem az az egy darab kis szív, hanem az a nagy-nagy egész szív, az olyan nagy, mint hogyha összehoznák egy darabba Ausztráliát meg a két Amerikát meg Európát meg Afrikát meg Ázsiát meg az Izlandot meg mind az elvetődött árva szigeteket.”²⁰

63

Tandori *Két kísérlet*²¹ című esszéjének második részében ír a *Mindenki sziget* ötletének alakulásáról. Az értelmezésre vonatkozó javaslatokat természetesen nem kell kritikátlanul átvenni, mégis érdemes foglalkozni Tandori önkomentárjaival, mert gyakran rávilágítanak az életmű motívikus összefüggéseire, és egy-egy mű alakulásának háttere új fókuszot adhat az értelmezés számára. A *Két kísérlet* szerint a *Mindenki sziget* eredetileg *Az abszolútom bélyege* című rajzversből alakult ki, ahol egy szabálytalan sokszögön belül a *St. Amp* szöveg állt. Összeolvasva az angol *stamp* (bélyeg) szót kapjuk meg, az *amp* viszont önmagában amputálást jelent. A *St. Amp* felidézheti a Tandori életmű Duchamp-hoz való kapcsolódását a töredék-egész viszony kérdésén keresztül. A *feltételes megálló*-kötetben már megjelenik Duchamp szentté avatott alakja, SZT. EZVANOVIČ DUCHAMP. A *Mindenki sziget* a kör négyesítésére irányuló játék mellett ezáltal is összekapcsolható a *Duchamp-öröknap* című rajzverssel és variációival. A *Két kísérlet* abból a szempontból is érdekes, hogy a 65. mező kérdését is felveti a *Mindenki szigettel* kapcsolatban, és a mezők közötti térre, a vonalhálóra helyezi a hangsúlyt: „A rácsozat – ld. az iméntieket – a mezők közti vonalháló. A hálón járhatok. A háló nem alám van kifeszítve, egy világ a háló nekem, aki kifogytam lépéseimből a mezőkön!”²² A 65. mező lehet maga a sakktabla négyzete, vagy valami teljesen más, a háló, amely a mezők közti láthatatlan térben észrevétlen marad. A *Mindenki sziget* esetében ez a szigetek közötti határra, a határ kiterjedésére, térszerűségére hívja fel a figyelmet. A vonal vastagsága a víz hiányának tereként válik láthatóvá. Ez a háló maga a „lény-s-lény közti tér”, a kapcsolat tere, amely megrajzolja az egyes szubjektumok alakját, vagy a szubjektumok hiányának alakját. Timothy Morton egyfajta hálóként képzelel el a lények összekapcsolódását, olyan hálóként, amelyben a személy definiálhatósága bizonytalan marad.²³

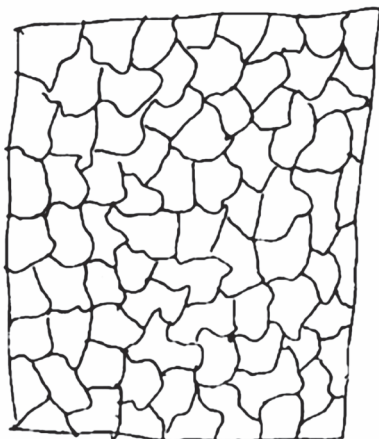
A *Legjobb Nap* című kötetben megjelent a rajzvers egyik változata is, a „*Mindenki sziget*” – *palackpostával*.

A szigetnek nem nevezhető szigetek sokaságába, illetve a „szigetvilág” határára egy vízzel teli palack kerül. Ezáltal kérdésessé válik, hogy ha a palackposta víz és szárazföld határán van, akkor hol a víz és hol a szárazföld.

Új Forrás 2016/2 – János Eszter: „Tárt-tér a lény-s-lény közt”
Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dező életművében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

A palack miatt megváltoznak az arányok, a szigetnek nem nevezhető szigetek alkotta szárazföld vízé is változhat, a szigeteket határoló vonalháló mintha csak a víz fodrozódása lenne. És ez az áttűnés a palackban rejlő üzenet maga, vagyis az üzenet hiánya, ami üzenetté válik. A vízzel teli palackposta 64 üresnek is tekinthető, de a víz a szigetek számára éppen az, ami különbözik tőlük, ami hiányzik közülük, ugyanakkor csak a víz tenné őket valódi szigetké. A palackkal való találkozás által – akár csak egy pillanatra is – a szigetek tengere vízzé változhat. Talán összekapcsolható ez az áttűnés azzal, ami Lévinasnál a végtelen megnyilvánulása a Másik arcában: „A végtelen nem *utólag* tárulkozik fel. Végtelenülése mint feltárulkozás, mint ideájának *belém* helyezése áll elő. Abban a valószerűtlen tényben, amikor egy elkülönült, az azonosságában rögzült lét, az Ugyanaz, az Én mégis tartalmazza azt, amit pusztán azonossága által sem tartalmazni, sem befogadni nem képes. A szubjektivitás e lehetetlen követelményeket valósítja meg: azt a megdöbbentő tényt, hogy többet tartalmaz annál, mint amennyit tartalmazni tudna.”²⁴

Dünndüdi sziget

R.L. 2002/04

A *Mindenki sziget* Tandori költészetének kulcsfontosságú darabja, amely az egész élet-mű szerkezetét visszatükrözi. Mintha minden egyes medve és madár, minden költő- és művészárs – Dömi, Barnabás, Mínyu, Szpéro, Samu, Pipi Néni, Szép Ernő, Jékely, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Pí-linszky, Duchamp, Rothko, Paul Klee és sorolhatnánk a végtelenségig – egy-egy határvonalat húzna a négyzet alakú körvonalon belül. Tandori „szigetvilága” más szóval magánuniverzum: szubjektív térbeliség, amely elkülönül minden mástól, mégis elválaszthatatlanul összekapcsolódik a környezetével és egy-egy találkozás véglegesen megváltoztatja a struktúráját. Tandori hatalmas élet-műve egy folyamatosan mozgó, nyitott háló, ismétlődő motívumok, történetek, intertextusok és mindenekelőtt kapcsolatok „lény-s-lény közötti tárt-tere”.

Új Forrás 2016/2 – János Eszter: „Tárt-ter a lény-s-lény közt”
 Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dezső élet-művében a *Mindenki sziget* című rajzvers alapján

¹ Emmanuel LÉVINAS, *Fundamentális-e az ontológia = Nyelv és közelség*, szerk. TARNAY László, ford. TARNAY László, Pécs, Tanulmány Kiadó-Jelenkor, 1997, 14.

² BEDECS László, *A vendégszerető. A Tandori-költészet etikai dimenziói*, Új Forrás 2007/5. <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00125/070512.html>

³ Vö. LÉVINAS, *Szabadság és parancsolás = I.m.*, 23.

⁴ SZÉP Ernő, *Október 16. = Járak-kelek, megállok. Szép Ernő válogatott művei*, szerk. TANDORI Dezső, Budapest, Kosmosz Könyvek, 1984, 154.

⁵ Emmanuel LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, Pécs, Jelenkor, 1999, 9.

⁶ LÉVINAS, *Nyelv és közelség = Nyelv és közelség*, 130.

⁷ LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, 80.

⁸ TANDORI Dezső, TANDORI Ágnes, *Madárnak születni kell...!*, Szeged, Natura, 1985, 12.

⁹ Uo., 7.

¹⁰ TANDORI Dezső, *A személyes avantgárd*, Holmi 1990/9, 1015.

<http://www.holmi.org/1990/09/tandori-dezso-a-szemelyes-avantgard>

¹¹ TANDORI Dezső, *Az oldalazó lélek = T. D., A Legjobb Nap*, Szeged, Tiszatáj, 2006.

¹² LÉVINAS, *A filozófia és a végtelen ideája = Nyelv és közelség*, 36.

¹³ „Ecology is profoundly about coexistence. Existence is always coexistence. No man is an island. Human beings need each other as much as they need an environment. Human beings are each others’ environment. Thinking ecologically isn’t simply about nonhuman things. Ecology has to do with you and me.” Timothy MORTON, *The Ecological Thought*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2010, 4.

¹⁴ „Our encounter with other beings makes them profound. They are strange, even intrinsically strange. Getting to know them makes them stranger. When we talk about life forms, we’re talking about *strange strangers*.” MORTON, I.m., 15.

¹⁵ „The ecological thought doesn’t just occur »in the mind«. It’s a practice and a process of becoming fully aware of how human beings are connected with other beings – animal, vegetable and mineral.” MORTON, I.m., 7.

¹⁶ TANDORI Dezső, TANDORI Ágnes, *Madárnak születni kell...!*, 29.

¹⁷ TANDORI Dezső, *A személyes avantgárd*, 1017.

¹⁸ TANDORI Dezső, *Mindenki Palackszárító Sziget*, http://www.balkon.hu/balkon05_01/01tandori.html

¹⁹ „No man is an island, entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main; if a clod be washed away by the sea, Europe is the less, as well as if a promontory were, as well as if a manor of thy friend’s or of thine own were; any man’s death diminishes me, because I am involved in mankind, and therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee.”

²⁰ SZÉP Ernő, *Október 27. = Im*, 158.

²¹ TANDORI Dezső, *Két kísérlet II.*, Tiszatáj 2003/7, 48-56. illetve <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/03-07/tandori.pdf>

²² U. o., 52.

²³ „The mesh of interconnected things is vast, perhaps immeasurably so. Each entity in the mesh looks strange. Nothing exists all by itself, and so nothing is fully »itself«.” MORTON, I. m., 15.

²⁴ LÉVINAS, *Teljesség és végtelen*, 10.